
**Szalma József ‘Szerződésen kívüli
(deliktuális) felelősség az európai és a ma-
gyar magánjogban’ című könyvéről**
Bíró György – Prugberger Tamás*

2008-ban jelentette meg a Bíbor Kiadó Miskolcon Szalma József: Szerződésen kívüli (deliktuális) felelősség az európai és a magyar magánjogban c. könyvét, amellyel megszerezte az MTA doktora címet. E munka előzményeként adta ki a Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért a szintén Miskolcon az „Okozatosság és polgári jogi felelősség” c. művét. Mind a két művéhez a szerző az anyagot miskolci vendégprofesszori időszakában gyűjtötte össze és az okozatosságról szóló könyvét ekkor, a deliktuális felelősségről szólót pedig részben ugyancsak Miskolcon írta meg többszöri vendégkutatókénti tartózkodása alatt. Ugyanis a Szerbiában működő Újvidéki (Novy Sad) Egyetem Jogi Kara és a Miskolci Egyetem Jogi Kara között egy hosszú távú tudományos együttműködés áll fenn, amelynek keretében a civilisztikai oktatói és kutatói együttműködést az Újvidéki Egyetem részéről Szalma Professor alakította ki, aki egyben a Vajdasági Tudományos Akadémia tagja. Miskolci kötődése teszi indokolttá, hogy ezt a 2008-ban megjelent művét, amelyre részben a mi közreműködésünkkel kapta meg az MTA doktori címet, bemutassuk, annál is inkább, mert egy igen értékes összefoglaló műről van szó.

I. A könyv tartalmának bemutatása és részletes kritikai elemzése¹

Szalma József több monográfiában és tanulmányban vizsgálta a magánjogi-kártérítési felelősség intézményrendszerét. Vizsgálata elsősorban a kártevés okozatosságára, az alanyi és a tárgyi felelősség, valamint a vétkesség vizsgálatára összpontosult. Az akadémiai doktori értekezésésként benyújtott, ez a mintegy 470 oldalas kitévő, a magánjogi deliktuális felelősséget igen sokoldalúan vizsgáló könyv részben összefoglalója a szerző e témakörben folytatott eddigi kutatásainak, ugyanakkor azonban tovább is megy és a könyvében a magánjogi kártérítés intézményének

---

* Bíró György: egyetemi tanár, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Polgári Jogi Tanszék.
Prugberger Tamás: az MTA doktora, professor emeritus, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Munka- és Agrárjogi Tanszék.

¹ Prugberger Tamástól

teljes körű elemzését célozza meg. Szalma könyve szerkezetileg négy részből áll. A több mint 230 oldalas kiegészítő első rész a polgári jogi felelősség fogalmának meghatározásáról és e fogalom meghatározás fejlődéséről szól. Ez az első rész aránytalanul terjedelmesnek tűnik. Ennek viszont az az oka, hogy a fogalmak elemzésén és értékelésén túl, a fogalomtisztulás fejlődéséről is az előbbivel összekapcsolva, attól nem elválasztva mutatja be. Az aránytartás szempontjából lehet, hogy szerencsésebb lett volna ezt a terjedelmes I. részt két részre bontani, ahol az I. rész a fogalmak dogmatikai tisztázásával foglalkozott volna, a II. részben került volna tárgyalásra a fogalmak által megjelölt intézmény kialakulás és fejlődés. Ugyanakkor a Szalma megoldásnak is van racionális indoka, mivel a magánjogi kárfelelősség egyes intézményeit összefüggésükben mutatja be.

Az értekezés jelenlegi, mindössze 15 oldalas kiegészítő II. része a polgári jogi felelősségnek az egyéb felelősségi rendszerektől történő elhatárolásával foglalkozik, míg a III. rész egyfelől az egyes felelősségi formákat és a polgári jogi felelősség fajait, másfelől a polgári jogi felelősség szabályrendszerének alapelvét tárgyalja, az előbbinél jóval nagyobb, mintegy 50 oldalas kiegészítő terjedelemben. Végül a IV. részben a szerző a polgárjogi felelősségre vonás feltételrendszerét elemzi mintegy 100 oldalon keresztül. Ahogy a jelenlegi II. és III. részt két egymást követő fejezetnek lehetett volna átminősíteni, úgy ezt a IV. részt is két önálló fejezetre lehetett volna bontani, ahol az első a vagyoni és a nem vagyoni kárral, míg a második a jogellenesség és a vétkesség, valamint a felelősség objektív és szubjektív alakzatát tartalmazná. Ugyanakkor az I. rész egységét indokolható összefüggések és kölcsönhatások kidomborításának okán megindokolható lenne egy olyan terjedelmes II. rész, amely magába foglalná a fejezeteknek átminősíthető II. és III. részt is. A szerényen csak „összefoglalás helyett” megjelölt pont valóban egy jól sikerült célirányos összefoglalását adja az értekezés mind a négy jelenlegi részének, (éppen ezért ezt továbbra is különálló pontként lehetne egy esetleges új kiadásban kezelni). Eme észrevételeimtől függetlenül a könyv e kissé rendhagyó felépítése szakmailag így is messzemenően elfogadható, ami Moór Gyula „Jogi személyiség elmélete” c. könyvéhez hasonló a szerkezetét illetően.

Még mielőtt az értekezés egyes részterületeit kritikai értékelésébe bocsátkoznék, utalnom kell arra, hogy a szerző a magánjogi felelősségnek az általa kidolgozott valamennyi részterületét a kontinentális és az angol-szász jogrendszerhez, valamint a volt Jugoszláviából kiszakadt nyugati fekvésű balkán államok kártérítési jogára kiterjedő komparisztikával tárgyalja, ami végül is beletorkollik a kártérítési jognak az európai jogi harmonizációjának, az uniós kártérítési jog megalkotásának problémakörébe. A szerző a kártérítési jog valamennyi részterületének és intézményrendszerének elemzése során igen kiterjedt szakirodalmi apparátust vonultat fel. Bemutatja az egyes problémákat, intézményfogalmakat és a kialakulástörténeteket tárgyaló különböző szakirodalmi felfogásokat, amelyeket kritikailag elemez és értékeli a saját álláspontját is hozzáfűzve.

Áttérve az egyes részterületekre, a polgári jog I. részben jól rendszerezve mutatja be a szerző a kártérítési jog intézményének strukturális szerkezetét, annak a két fő formáját adó deliktuális felelősséget és a szerződésszegésből eredő kártérítési felelősséget. Magát a felelősséget vizsgálva, Szalma részletesen elemzi annak

két alapvető formáját, annak vétkességen nyugvó és objektív felelősségen alapuló alakzatát. Kimutatja, hogy míg a deliktuális felelősség a bizonyítandó/bizonyított vétkességen alapul, addig a szerződésszegésen alapuló, a védelmezett vétkességen nyugszik. Összehasonlítva a deliktuális felelősséget a szerződésszegésével, Szalma álláspontja szerint a deliktuális jogban a teljes kártérítés elve érvényesül főszabályként, míg a szerződési jogban a felelősségkorlátozó klauzulák fennállása gyakran redukált térítéshez vezet. A vétkesség kategóriáját mélyrehatóan elemezve a szerző kimutatja, hogy az hosszú történeti fejlődésen keresztül miként vált el a büntetőjogi vétkességtől és milyen hatások alatt objektívizálódott a jogtörténeti fejlődés során.

Magát a kárt vizsgálva, a szerző különbséget tesz konkrét (valós) kár, valamint absztrakt kár között, mely utóbbi elsősorban a szerződésszegés esetére történő kikötésnél jelenik meg a szerződésszerű teljesítés biztosítékaként, valamint a potenciálisan bekövetkező kár átalányaként. A szerző e tekintetben helytállóan mutatja ki, hogy míg a deliktuális kárfelelősség egynemű, addig a szerződéses kétnemű, ahol az egyik szorosan a szerződésszegésből fakadó egyensúlytalanság helyreigazítását jelentő objektív szankció nyilvánul meg, míg ha a szerződésszegés tényleges kárt okoz, akkor vétkességi alapon áll elő a kártérítési kötelezettség.

Szalmának az ezzel a viszonykapcsolattal összefüggő fejtegetései párhuzamosan futnak Asztalos Lászlónak a polgári jogi szankcióról vallott kettős jellegéről, (amit indokolt lett volna saját nézetével összevetni, már csak azért is, mert a forrásjegyzékben lehivatkozta Szalma Asztalosnak „A polgári jogi szankció” c. 1965-ben megjelent munkáját). Asztalos László szerint magának a szerződésszegésnek a jogkövetkezménye olyan objektív szankció, amely csak az eltorzult vagyoni egyensúlyt állítja helyre, ami vétkességtől független felelősségen nyugszik. Ezzel Szalma csak érintőlegesen foglalkozik, ami nem róható fel neki, mivel könyvének témája a deliktuális, azaz a szerződésen kívüli felelősség. Részletesen foglalkozik azonban a szerződésen kívüli jogviszonyból fakadó deliktuális felelősséggel, az állattartói, az ingatlanulajdonosi és a veszélyes üzemi felelősséggel. Figyelemre méltó, hogy a szerző e speciális felelősségi formák közös vonásaként kimutatja, miként objektívizálódott a felelősség ezen a területen. Széleskörű jog-összehasonlítás eredményeként mutatja be a felelősségnek inkább a germán jogrendszer által követett dualista és a frankofon jogrendszerben uralkodóvá vált monista elméletét. Helytállóan szól a szerző arról, hogy bár a két elmélet között látszólag nagy különbség áll fenn, mert az első elmélet szerint nem lehet a felelősségre egységes fogalmat alkotni, mivel az minden egyes esetben másként jelenik meg, addig a második szerint a felelősségnek vannak közös ismérvei és így kialakítható annak általános fogalma. E nézetkülönbség ellenére azonban mind a germán, mind a frankofon jogrendszerhez tartozó tételes jogi szabályozások hasonló eredményhez vezettek. (Az egyre erőteljesebben objektívizáló vétkességi kárfelelősség mind a két rendszernél a polgári jogi kodifikáció részévé vált, míg a kártérítési felelősségnek az egyes objektívizálódó, azaz objektívizálódott szubjektív formája az általános magánjogi kodifikáció részévé vált, addig a felelősségnek teljesen objektív egyes esetei, ideértve a veszélyes üzemi felelősséget, a környezetjogi felelősséget, stb. külön törvényi szabályozás részévé vált.)

A veszélyes üzemi felelősséget tárgyalva, kimutatja a szerző, hogy az a gépesítés terjedésével vált egyre szélesebbé, amelynek igen korlátozott, ugyancsak objektív ismérvek alapján fennálló lehetőségei kiterjedtek a környezeti károkért fennálló felelősségi rendszerre. Történeti szemlélettel jut el a szerző egészen a semmilyen kimentést nem engedő abszolút felelősséghez, amely jelenleg az atomkároknál áll fenn. (Érdekességképpen ezzel kapcsolatban meg kívánom jegyezni, hogy az abszolút felelősség kategóriáját a magyar felelősségi jogtudományban Mádl Ferenc vetette fel a deliktuális felelősségről 1965-ben megjelent monográfiájában a bányakárokkal kapcsolatban, amelyek azonban akkor is és most is a veszélyes üzemi objektív felelősség kategóriájába tartoztak és tartoznak.)

Maradva még a kárfelelősség főszabályként érvényesülő vétkességi fogalomnál, Szalma József kimutatja, hogy az eredeti büntetőjogi megtorlási cél hogy változik át a büntetőjogi és a magánjogi felelősség fokozatos szétválása kapcsán a magánjogi kárfelelősségnél restitúciós, reparációs céllá, valamint a vétkesség eredeti szándékosságra és gondatlanságra felosztott szubjektív tartalmában ez a felosztás hogyan mosódik el és válik egy egységes objektívizált szubjektív kategóriává az általában elvárhatósággal megjelölt vétkességi fokot egységesíti felróhatóság fogalmában.

Ami a magyar jogfejlődést illeti, a szerző kimutatja, hogy az ezzel összhangban kodifikáció előtti jogalkalmazás és az 1959-ben hatályba lépett Ptk. hasonló vétkességi és felelősségi felfogására milyen mértékben és arányok szerint volt hatással a francia, a német és a svájci jogtudomány és kodifikáció. Ennek érdekében igen széles jog- és jogtudományi összehasonlítást végez a szerző, bemutatva azt, hogy mennyiben befolyásolták ezek a hatások a magyar kárfelelősségi doktrínát, s különösen Marton Géza munkásságát, aki túllépve a francia vétkességfogalmat egységesítő és objektívizáló doktrínán, a felelősséget a svájci jogfejlődés hatására, majdnem a szubjektív vétkességi ismérv kiiktathatóságáig elvitte, amely úton még tovább ment Lábady Tamás, aki vétkességen nyugvó általános kárfelelősséget gyakorlatilag az objektív felelősség szintjére akarta a Ptk. rekodifikációja során emelni azzal, hogy az „általában elvárhatóság” fogalmát felcserélte volna az „általában elháríthatatlanság” kritériumával. Ugyanakkor Szalma – miként én is – helyesnek tartja az új Ptk. téziseinek első koncepciója indokolásában kifejtett azt az elsődlegesen Asztalostól származó Lábady nézetet, miszerint a deliktuális és a szerződési felelősséget az eltérő jogcím szempontjából bizonyos fokig el kell határolni egymástól.

Ami a „culpa in conrahendot” illeti, azzal összefüggésben indokolt utalni arra, amit a szerző is helytállóan észrevett, hogy itt kevésbé dominál a vétkesség emocionális eleme, mivel itt arról van szó, hogy az elmarasztalható személy azért végez „ál-tárgyalásokat”, hogy komolytalan szerződéskötési szándékát palástolva, meggyűsítson egy másvalakivel történő szerződéskötést. Itt a szándék – ahogy ezt Szalma is helyesen észreveszi – az emocionális oldal összekapcsolódik egy teljesen racionális tudati oldallal, mégpedig a rosszhiszeműséggel. A jó vagy rosszhiszeműség, mint racionális tudati-ismereti, azaz ismeretelméleti kategória – aminek első sorban (a birtoklás és tulajdoni elsajátítás terén, vagyis) a tulajdonjogi (dologi jog) területén van jelentősége, megjelenik azonban a kötelmi jog területén is.

Visszatérve még egyszer az általában elvárhatóság kategóriájára, Szalma helytállóan úgy látja, hogy Eőrsi ezt a fogalmat túl általánosan és sematikusan használja. Helytállóan világít rá, hogy e fogalmi kritériumot a kárfelelősség megállapításánál differenciáltan kell alkalmazni. Így pl. a különböző szakterületekkel összefüggésben okozott károkhoz az adott kérdésben fennálló általában elvárható szakismeretből vagy szakmai elvárhatóságból kell kiindulni, ahol szintén relevánssá válhatnak ismereti-ismeretelméleti szempontból értékelendő tényezők. Ennek egyik igen lényeges területét jelenti a fogyasztóvédelem, ahol sokszor előfordul, hogy a jobb versenyhelyzet, vagy nagyobb nyereség elérése érdekében tudatosan gyengébb minőségű termék kerül a piacra. A fogyasztóvédelmi jog értelmében ilyenkor elsősorban a termék kibocsátója felel. Ez tükröződik abból, hogy a fogyasztó közvetlenül fordulhat garanciális igényével a terméket kibocsátó céggel szemben, és ha a termék hibájából kára keletkezett – ami műszaki cikkeknél gyakori –, akkor az ebből származó kárát is közvetlenül igényelheti a termék-kibocsátójától, de igényelheti a kereskedelmi láncolat bármely résztvevőjétől azok egyetemleges felelőssége alapján. A gyakorlatban ilyenre a termék-kibocsátó csődbe kerülése során akkor kerülhet sor, ha vele szemben csak egyszerűsített csődjárást lehet lefolytatni. Ezt a kérdést azért is exponáltan, mert Szalma professzor inkább az osztott felelősség mellett foglal állást, én viszont előtérbe helyezném az előállításból eredő károkozása esetén a deliktuális felelősségnél is az egyetemleges helytállási kötelezettséget.

A szerző azon túlmenően, hogy a culpán nyugvó felelősség valamennyi variációját kellő mélységgel körbejárja a culpa levistől a culpa lataig, összekapcsolva mindent az esetleges kármérséklés lehetőségével, széleskörűen foglalkozik a mások által elkövetett károkozásáért fennálló felelősség kérdésével. Ennek lehet olyan esete, amikor a mások káráért helytállni tartozót felróhatóság terheli, pl. a vétőképtelen kiskorú feletti felügyelet elmulasztása esetén, vagy a karbantartás elmulasztásából eredően az épületről lehulló vakolat okozta kárnál. Helytállóan tesz különbséget Szalma a másért/másokért helytállni tartozó személy/jogi személy helytállási kötelezettségénél aszerint, hogy vétkes, vagy vétőképtelen, vagy pedig vétlen, aki cselekményével vagy mulasztásával a kárt okozta. Ennek egyik speciális eseteként szól a szerző a felelősségbiztosításról.

A másokért fennálló felelősség számomra igen lényeges két módozatával behatóan foglalkozik a szerző. Az egyik változat az államigazgatási, valamint a bírósági ítélezési/döntési körben okozott kár, amikor is Szalma helytálló álláspontja szerint az eljáró közigazgatási hatóság vagy bíróság és az eljáró ügyintéző/bíró kártérítési felelőssége egymás mellett is megállapítható. A másik eset a cégtulajdonosnak a felelőssége az alvállalkozója, megbízottja, közreműködője által okozott kárért. Ezekben az esetekben a kártérítésre kötelez, és nem függ a vétkességtől, vagyis a felelősség objektív. Azonban a cégtulajdonos visszkeresettel élhet a kárt felróhatóan okozó megbízottjával, közreműködőjével szemben, mégpedig a szakmai elvárhatóság hiánya miatt, ami viszont szerintem egy megdönthető vélelem, ahol a megdöntést jelentő exculpatio a károkozó közreműködőt, stb.-t terheli. Kár, hogy a szerző, ha már eddig eljutott, kihagyta vizsgálatának a köréből az alkalmazott személy munkajogi felelősségét. A munkáltatónak az alkalmazott által okozott kárért

fennálló felelősségét végig elemzi a szerző. Nem vizsgálja azonban sem a beosztott munkavállalóinak, sem vezető alkalmazottainak a kártérítési felelősségét, holott mindazok alapján, amit a közreműködői felelősség kapcsán leszűrt, helytálló következtetéseket vonhatott volna le a szerző. Ennek hiánya ellenére is azonban helytálló iránymutatást adott a nem ezzel a területtel foglalkozó olvasó számára és a munkajogi újrakodifikáció részére a szerző. A szerzőnek abból a helytálló megállapításából, miszerint a szerződésszegésből fakadó kártérítésnél a teljes kártérítéstől, vagyis a reparációtól eltekinteni nem helyes, következik, hogy a magyar Mt. által követett „ex lege” történő kárfelelősség mérséklés hibás és miként – ugyancsak a szerző helytálló álláspontja szerint – az exculpatiot kell a szerződésszegés kimentésénél alkalmazni, ugyanígy kellene eljárni a munkavállalót a munkáltatójának a munkavégzés során okozott kár mérséklése során is. E mérséklésre viszont az átlagos közreműködőhöz viszonyítva az átlaghoz képest sokkal méltányosabban indokolt, hogy sor kerüljön a munkavégzés során történő figyelem-lenyululás által fennálló magasabb károkozási veszélyhelyzet miatt. Az, hogy a szerző a munkavállalói kárfelelősségnél egy ilyen eredményhez jutott volna, latens módon mutatja mindaz, amit a közreműködő, stb. felelősségéről elmondott. Ami viszont a munkáltató felelősségét a munkavállalóval szemben illeti, az szintén szerződésszegésből eredő felelősség. Ez a felelősség azonban objektív, amely dogmatikailag egyfelől a veszélyes üzemhez hasonló objektív felelősség, másfelől a munkavállaló által a munkahelyre bevitt tárgyak eltűnése vonatkozásában a szállodai felelősséghez hasonló speciális letéti, custodia felelősség. Ugyanakkor custodia felelősség a munkavállalót is terheli a munkavállaló által átvételi elismervény ellenében kizárólagos használatra átvett munkaeszközökért, valamint a leltárért, ami az általános letéti felelősséghez hasonlít. Ezzel a speciális contractuális felelősséggel kár, hogy nem foglalkozott a szerző, holott a jogelméletileg ehhez közel álló szerződéshez tapadó felelősségi formákat magas szinten elemezte.

Ami az okozatosságot illeti, Szalma József az adekvát okozati összefüggéssel és annak bizonyítási problémáival kapcsolatos kérdéseket mélyrehatóan és helytállóan elemzi. Alapvetően jók azok az elemzései, amelyek arra irányulnak, hogy az előreláthatóság és több okténevező találkozására esetén meddig terjed a károkozó felelőssége, vagyis az ok-okozati láncolattal kapcsolatos felelősséget hol kell megszakítani, azaz elszegni. E problémakörrel összefüggésben három jogilag releváns tényezőt emel ki a szerző. Az egyik a deliktális és a kontraktuális felelősségnél egyaránt jelentkezhető mulasztási okozatosság, a másik a fogyasztóvédelmi, a harmadik pedig a környezeti károkért fennálló felelősség.

A mulasztás okozatosságával kapcsolatban annyit, hogy Losonczy István büntetőjogi aspektus alapján azt a nézetet képviseli, hogy a mulasztásból objektív okozati összefüggés nem keletkezik és felelősség is csak akkor, ha erről jogszabály rendelkezik. Ezt a nézetet Szalma József helytállóan bírálja. Meg kívánom jegyezni, hogy Losonczy a neokantiánus jogfilozófia képviselőjeként általában a jogpozitivizmust és így Hans Kelsent keményen kritizálta. Itt viszont saját magával is részben ellentmondásokba került, mivel azzal, hogy a felelősséget pozitív jogi elemhez köti, lényegében Kelsen pozitivizmusát fogadja el ebben a vonatkozásban.

A fogyasztóvédelmi kártérítési felelősségnél az ok-okozati láncolat – ahogy ez az értekezésből is kitűnik – a termelőtől/előállítótól egészen a végső érkezőig terjed. Itt azonban meg kell állni egy pillanatra, tekintettel arra, hogy a termelő/előállító által felhasznált nyersanyagok, alkatrészek is lehetnek károsító hatásúak. Ilyen esetben az előálló károkért a felelősség, azaz a helyállási okozati láncolat a garanciális helyállással terhelt termék-kibocsátó mögött is továbbfolytatódnak. Tipikusan ez a helyzet állhat elő az élelmiszer-előállításnál, a műszaki cikkek gyártásánál és az összeszerelő üzemek esetében. Itt a felelősség – miként ezt Szalma is kimutatja – általában egyértelmű.

Már vitathatóbb a helyzet a környezeti károk okozati összefüggéseinél. Szalma itt is inkább a klasszikus adekvát okozati összefüggés tanából indul ki az én szövegértelmezésem szerint, ahol egy másik okozati láncolattal való találkozás esetén bekövetkező „kárfelerősödésért” már nem felelhet az eredeti környezeti kárt okozó. (Ezt a nézetet vallja a magyar környezetvédelmi kárfelelősség tekintetében Csák Csilla, a Miskolci Jogi Kar docense.) Ezzel szemben az USA-ban kialakult a komplex környezeti kárfelelősségi elmélet, amelyet a német jogi dogmatikában továbbfejlesztett Gönther Hagen marburgi professzor. Eszerint az elmélet szerint mindenki felel, aki a környezeti kárláncolatba bármilyen formában bekerül, még akkor is, ha nem látta vagy láthatta előre, hogy az ő károkozási láncolata találkozni fog egy másik károkozási láncolattal, amely felerősíti az övét. Ennek elméleti alapját éppen a vétkességtől és így az előreláthatóságtól független objektív felelősség alapozza meg. Én ennek az elméletnek a híve vagyok, amit Novotni Zoltánnal egy környezetvédelmi kárfelelősségi cikkben, valamint Fodor Lászlóval közösen írt a „Környezet-, és a természetvédelmi jog dogmatikai rendszere” c. könyvünkben fejtettem ki. A magyar jogirodalomban ennek az elméletnek gyakorlati alkalmazhatóságát a Bakács-Szentgyörgyi szerkesztésben megjelent „Környezeti károk a Balaton-régió vizsgálata alapján” c. könyvben mutatta ki a maga komplexitásában a szerzői munkaközösség. Alátámasztja e komplex felelősség létjogosultságát, hogy a természeti és a művi környezeti-természeti károk igen sok esetben helyrehozhatatlanok és az ökológiai egyensúly visszafordíthatatlan megbomlásának a veszélyét rejtik magukban, másfelől pedig egy környezeti-természeti kár egy egész károkozási láncolatot indíthat el. Ez tette indokolttá a környezet integratív védelmét, amivel szorosan összefügg a kármegítélés komplexitása.

Mérlegelve az egyes veszélyforrásokat a három legnagyobb veszélyforrást az eddig tárgyalt környezet-természetkárosítás, a termelő kereskedelmi tevékenységgel összefüggő hulladékszennyezés, az emberi egészségre ártalmas gyógyszer-, élelmiszer-, alapanyag-, valamint ilyen anyagból történő használati tárgyelőállítás. Ehhez járul még az energia kitermeléssel és felhasználással összefüggő jelentős terjedelművé válható károkozási veszély, amely bizonyos anyagok radioaktív kiszáradásán keresztül az abszolút felelősséggel járó atomreaktor üzemeltetéssel összefüggő tevékenységben kulminál. Minthogy az itt felsorolt kárfelelősséggel járó területek egymással össze is kapcsolódhatnak és kulminálva okozhatnak igen nagy mértékű kárt, a Szalma József által is exponált környezetvédelmi „popularis actiot” érdemes lenne valamennyi itt tárgyalt területre kiterjeszteni. Ugyanígy indokoltnak tartanám az atomkárért történő abszolút felelősséget is a mai tudományos ismeret-

tekkkel bizonyított radioaktív sugárzás veszélyével járó anyagfelhasználással járó tevékenységet is az abszolút felelősség körébe vonni, fogyasztóvédelmi szempontból pedig veszélyes üzemi felelősség körébe vonni minden új termék, különösen új élelmiszer-, és gyógyszer-, valamint új élelmiszer-, és gyógyszeralapanyag előállítását azzal, hogy elháríthatatlan kárnak számítana a tudomány előállítás-kori ismeretei alapján még csak valószínűsíteni sem lehet a károsító hatást. Ha a károsító hatás ezeknél az eseteknél nem zárható ki, akkor az ilyen tevékenységet a veszélyes üzemi tevékenység körébe lenne indokolt szerintem vonni. Szalma is ebben a körben helyesen szigorítaná az ilyen tevékenységgel összefüggő felelősséget, azonban úgy, hogy ahol csak vétkességi felelősség áll fenn, annak a szakmai ismeretek általi nagyobb fokú elvárhatóság útján.

Visszatérve az opponensi vélemény elején már említett azokra a szerzői fejtegetésekre, hogy a deliktuális és részben a kontraktuális kártérítési felelősségi elemek és fogalmak, valamint fogalmi rendszerek miként alakultak ki és fejlődtek a jogtudomány-, a praxis-, valamint a kodifikáció története során, Szalma igen részletes és mélyreható kutatásokon nyugvó okfejtésekbe bocsátkozik. Ezt a jogfejlődést végigvezeti a római jogból kiindulva a jogfejlődés valamennyi korszakán a fejlődési csomópontok szempontjából releváns valamennyi kontinentális és angolszász nyugat-európai jogrendszeren keresztül, bemutatva mindazt, hogy miként hatott mindez az ugyancsak hasonlóan vizsgált magyar jogfejlődésre. Ennek során egyes, a szerző által szerintem is megalapozottan lényegesnek tartott álláspontokat, tudományos műveket, jogalkotási és jogalkalmazási folyamatokat részletesen bemutat, saját értékelést is hozzáfűzve. Kétségtelen – miként erről már szó esett – mindez az I. rész megszokott formális kereteit szétfeszítik. Lehet, hogy egyes doktori értekezések részletes ismertetése feleslegesnek látszik. Nálunk Magyarországon azonban olyan PhD. és MTA doktori dolgozatok is kellő publicitás nélkül maradnak, amelyek széleskörű ismertté válása a jogtudomány fejlődése szempontjából hasznos lenne. Nehezen fellelhető volta miatt egy francia művet Moór Gyula is részletesen kivonatott a „Jogi személyiség elmélete” c. művében, hogy a szerző nézetei másoknak is hozzáférhetővé válhassanak. Egy ilyen célt láttam Szalmánál is. Ezért a szabványos szerkezeti keretektől való eltérést elfogadhatónak, sőt indokoltnak tartom.

A szerző az alapvetően soványnak tűnő II. részben a polgári jogi felelősséget az egyéb jogi felelősségi rendszerektől határolja el. Az elhatárolás első etapja a jogi és a polgári jogi kártérítési felelősségnek a morális felelősséggel fennálló viszonyára, valamint ezzel összefüggésben a jó szokásra és a szokásjogra vonatkozik. Ezt követi másodikként a polgári és a büntetőjogi felelősségnek egymástól való elhatárolása, majd harmadik etapként a könyv eme részét a polgári jogi és a közigazgatási felelősség egymástól való elhatárolódásának és összekapcsolódásának problémáit.

Ami az első viszonyítási területet illeti, ott a szerző helytállóan utal arra, hogy a morális felelősség forrása az erkölcsi norma, aminek egy része a jog szempontjából „jószokássá” (bon foi) alakult át, aminek megsértéséből eredő károkozást mind a német BGB, mind a Code Civil szankcionálja. A polgári jog és a büntetőjogi felelősség összevetésénél Szalma kimutatja, hogy még a büntetőjogban a jogellenesség

mindig speciális, addig a polgári jogban általános. A vétkesség is különbözik a két jogágban, mivel a büntetőjogi szubjektív, a polgári jogi pedig objektív vonású. A szerző utal arra is, hogy itt is különbség van a kettő között, mivel a büntetőjogi felelősség célja megtorlási jellegű, míg a polgári jogié a restitutio. Utolsóként a szerző a polgári jogi felelősséget a közigazgatásával veti össze. Kimutatja, hogy ez utóbbinál szemben az előbbivel a felelősségi felelősség speciális, ahol a kárt egyedi közigazgatási aktus okozza. A szerző kiemeli, hogy az uniós elv figyelembevételével nem lehet előírni, hogy előbb az állam eljáró tisztviselőjét kell az okozott kár miatt perelni és csak utána az államot. Ha pedig a bírósági eljárás előtt közigazgatási eljárást kell lefolytatni, akkor az nem veszélyeztetheti a bírósági út igénybevételének a lehetőségét. Helytállóan utal a szerző továbbá arra is, hogy a közigazgatási kárfelelősség megállapításánál nincs helye olyan védelmi és privilegizáló előírásoknak, amelyek megnehezítik akár a közigazgatási szerv, akár annak kárt okozó munkatársának a felelősségre vonását, miként ez a reálszocializmusban fennállott.

A könyvnek ez a része – mint a polgári jogi felelősség intézményének a többi felelősségi intézménytől való elhatárolása, kerülhetett volna akár a mű elejére is. Szalma József mégsem ezt tette, hanem először a „szerkezeti elemek” fogalmi – tartalmi oldalát tisztázta a fejlődés módosulás bemutatásán keresztül. Így bizonyos kérdések evidenssé váltak a könyvnek ebben a részében. Ezért is alakult ilyen vékonynak. Ha viszont – tetszetősen ezt teszi előre – akkor a fogalom-meghatározások és fejlődéstényezők bemutatása hiányában kissé a levegőbe lógott volna. Ezért e kérdésben az állásfoglalást a szerzőre indokolt bízni.

Áttérve a mű harmadik részére, abban a szerző egyrészt az I. részben történetfejlődési és rendszertani áthatású komplexitásában tárgyalt felelősségi jogcímek és formák részleteit bontja ki, másrészt a felelősségi alapelveket részletezi. A kiindulás a felelősség mint jogcím szubjektív (bár objektivizált) vétkességre és objektív jellegűre tagozódik, amelyeknek egyes formái különböző szempontok szerint alakulnak: 1.) norma jellegétől függően szó esik deliktuális, kontraktuális és morális jellegű felelősségről; 2.) a felelősség alanya szerint van aki a saját magatartásáért, van aki más magatartásáért felel; 3.) a felelősségre vonás jogalapja szerint van vétkességen alapuló és van okozatosságon alapuló felelősség; 4.) a károkozás következményei szerint megkülönböztet a szerző vagyoni és nem vagyoni és nem vagyoni sérelem iránti felelősséget. Ide sorolja még a szerző a szerintem ötödikként kezelendő marasztalás jellege szerint kategóriát, amely tevékenység esetén tiltásra, mulasztásnál pedig cselekvés előírására (pl. restriktív) vonatkozik. Végül a szerző teljes és részleges kártérítésről beszél.

A felelősség jogcímeinek és fajainak eme rendszerezését követően feltételeit foglalja sorrendileg rendszerbe, utalva arra, hogy a felelősségről csak: 1.) kár (vagyoni vagy nem vagyoni) beállta; 2.) jogellenesség fennállása; 3.) okozatosság fennforgása; 4.) főszabályként vétkesség esetén lehet beszélni, mely utóbbinál a vétőképeség hiánya esetén más valaki felel. Ebből a szempontból a német joggal összehasonlítva részletesen elemzi a vétőképeség kérdését.

A III. rész első pontját követő második pontban tárgyalja és rendszerezi a szerző a polgári jogi felelősség alapelveit. Ennél a 2. pontnál az első alpont a felelősségi alapelveket a felelősségi intézményrendszer különleges és közös alapelveire

bontja. Doktrinális szempontból a korábbi elemzéseit összefoglalva a károkozást olyan jogellenes vagyont vagy személyiséget sértő magatartásként aposztrofálja, amely a károsult részére kártérítési kötelezettséget von maga után. A továbbiakban ennek az egyes elemeit boncolgatja jog-összehasonlítási alapon. Itteni fejtegetései közül különösen említésre méltó arra a nüanszbeli különbségre való felfigyelése, hogy míg a német jog anyagias szemlélettel „immaterielle Schäden”-ról, addig a francia jog etikai alapon „domage moral”-ról beszél. A továbbiakban mélyreható alapossággal elemzi az ilyen kárból mindenk előtt a személyiséget érő különböző sérelmekből eredő kárpótlás, illetve elégtételnyújtás különböző formáit, ideértve a fájdalomdíjat.

Tovább boncolva a kártérítési felelősség további formáit, behatóan elemzi a vétképtelen személy helyett bejövő kárt-keletkeztető magatartást nem tanúsított személy felelősségét. Szalma József az ilyen személy felelősségét általában vétkeségtől elhatároltnak tartja. Ezzel kapcsolatban megjegyezném, hogy legtöbbször a felróhatóság fennáll, mert a felügyelő nem teljesíti megfelelően a felügyelettel járó feladatát. Legtöbbször hasonló a helyzet az állattartói, épület-tulajdonosi felelősségnél is annak ellenére, hogy itt a felelősség ex lege objektív.

Ezek után teszi fel a kérdést Szalma, hogy lehetnek-e közös alapelvei a polgári felelősségnek, rámutat arra, hogy a német doktrína ezt a már az első részben is tárgyalt dualista elmélet alapján tagadja, mivel eme felfogás szerint különbség van a szerződési és a szerződésen kívüli felelősség között. Én ehhez az irányzathoz sorolnám be a magyar Asztalos Lászlót is, „A polgári jogi szankció” fő műve alapján. Ezzel szemben a monista felfogás értelmében a deliktuális és a szerződési felelősség között van közös nevező, mivel a primér felelősségen túl, ha szekundáris felelősség is megjelenik, az dogmatikailag is olyan, mint a deliktuális felelősség, ahol vagyoni és személyiségi kártérítés is fennállhat. E két elmélet mellé beemeli a szerző az angol kötelmi jogi rendszert. Ennek kialakulta a law contracts és a law of torts felelősség rendszer. Ahogy Szalma helytállóan rámutat ez az angol rendszer a német dualista doktrínával rokon. A dualista álláspont felé tolja a kérdést a köz-igazgatási aktushozatalból eredő felelősség, ahol vitatott kérdés, hogy az ott okozott kár tekintetében kit terhel elsődlegesen a felelősség, az államot, vagy annak szervét. Szalma a BGB nyomán Lábady Tamáshoz hasonlóan azon az állásponton van, hogy az általa okozott kárért a szervnek kell helytállnia. Megítélésem szerint Szalma Professor itt helytállóan hozza be az „állami felelősség” intézményét. A szerző mindebből azt a következtetést vonja le, hogy az eltérések megkérdőjelezhetik a közös nevezők, „vezérlő” normák alapvető meghatározását, mégis megállapíthatók olyan általánosan elismerhető olyan közös felelősségi alapelvek, mint: 1.) az általánosan károkozási tilalom; 2.) a megelőzés; 3.) a teljes térítés elsődlegessége; 4.) a vétkesség; 5.) valamint az okozatosság elve. Magam részéről a negyediknek vétkesség elvét pontosítanám úgy, hogy vétkesség helyett felróhatóságról beszélnék, amihez vagylagosan hozzátenném „a törvényileg elvárhatóság megsértését”, amely mögött az objektív és az abszolút felelősség állhatna.

Szalma József ezt követően az itt felsorolt általános elvek doktrinális kodifikációs és ítélkezési jelentőségét vizsgálja Grosschmid, Marton és Lábady munkásságát is felhasználva és értékelve. Mindezt követi egy újabb al-alponton az egyes felelős-

ségi alapelvek tartalmi kibontása az egyes elméleti irányvonalakkal, a külföldi és a magyar Ptk.-val, valamint az új Ptk. koncepciójával és a szakértői javaslattal történő összevetésen keresztül.

Könyve IV. részében a szerző az egyes felelősségi feltételeket foglalja rendszerbe és ennek során egyúttal fősztintetizálja mindazt, amit a kártérítési felelősség egyes intézményeinek analízisa során kifejtett. Teljes részletességgel mutatja be mind a vagyoni kárnak, mind a nem vagyoni kárnak az egyes előfordulási alakzatait. Ezt követi a jogellenesség és a vétkesség (felróhatóság, valamint ezzel párhuzamba állítva a szubjektív és az objektív felelősség szintetizáló elemzése, összekapcsolva a vétkességnek a jogellenességgel, a bizonyítási teherviseléssel, a késedelmi kamatszolgáltatással, a szerződési felelősségnél pedig a szerződést biztosító mellékkötelezettségek nem teljesítésével. A könyv IV. részét az okozatosság és a deliktális felelősség kapcsolatának bemutatása zárja. Az ezt követő „összefoglalásról” már korábban pozitív jelleggel szóltam.

Értékelve ezt a nemcsak terjedelmes, hanem igen mélyreható munkát, komoly erénye, hogy a felelősség morális és jogi, majd a jogit büntetőjogira és polgári jogira bontva, a polgári jogi kártérítési-megtérítési felelősséget mind deliktális, mind kontraktuális vonatkozásaiban valamennyi elemére kiterjedően részletesen kibontja, fejlődéstörténetileg, doktrinálisan, komparatistikailag, rendszertanilag és fogalmilag egyaránt ezeket az elemeket analízálja, miközben az egyes elemeknek a többivel való összefüggéseire is rámutat. A témával összefüggő hatalmas szakirodalmat szakszerűen használja fel az egyes irányzatok és a fejlődéstörténet bemutatásánál és ugyancsak ez mondható el a magyar kártérítési jognak a külföldi és a magyar kártérítési pozitív joggal való összevetéséről. Igen nagy hasznot jelent a magyar polgári jogi rekodifikáció szempontjából, hogy a Vékás-féle kodifikációs koncepciók és szakértői javaslatok kárfelelősségi szabályozási terveihez hozzászól, értékelve azokat és javaslatokat adva. Az ezek nem etikus etatista elvetését és gyors iramban részben e koncepció, részben pedig a ma hatályos Ptk.-ból összeillesztett kompillációs tervezet és elkészített és részlegesen hatályba léptetett új Ptk.-hoz már nem tudott hozzászólni, de ez nem is baj, mert remélhetőleg e sebtében összeállított kódex a korábbi alapos előmunkákon alapulóval kicserélésre kerül.

A mű tartalmát imponálóan tartom. Szerkesztéstechnikailag lehetett volna talán összefogottabb. Hiányként csak a munkajogi kárfelelősség elmaradását rovom fel, mivel a többi hasonló szerkezetű felelősségi formák feldolgozásra kerültek. Amiben álláspontjaink eltérnek, az a vétkességnél a részéről a szubjektív jelleg előtérbe állításra, én viszont a vétkesség objektívizálása irányába hajlok. Ezen kívül még Szalma József nagyobb teret engedne a vétkességegyhítéssel a kártérítés mérséklésének, én inkább az ellenkezőnek a híve vagyok. Mindez azonban felfogás kérdése.

II. Összegző kritikai értékelés²

1. Témaválasztás, időszerűség. A felelősségtant választani doktori értekezés-ként mindig viszonylagos bátorságra vall. A magyar irodalomban óriási művek születtek részben a háború(k) előtt, főként: Grosschmid Béni, és az utóbbi 50-60 évben Marton Géza, Nizsalovszky Endre és Eörsi Gyula munkái. Kortársaink – és ők a leginkább fontos viszonyítási alap – Sólyom László: A polgári jogi felelősség hanyatlása (1977), Mádl Ferenc: A deliktuális felelősség a társadalom és a jog fejlődésének történetében (1964), – nem beszélve különösen Vékás Lajos, Harmathy Attila, Lábady Tamás és Kecskés László vonatkozó műveiről – a végső eredmény, az új magánjogi kódex reményében ugyancsak maradandót alkottak, ami nem könnyíti meg a disszertáns feladatát.

Kétségtelen, hogy az Európai Unión belül főleg szerződéstani ajánlás(ok) készítése a rövid távú deklarált cél, azonban a megszületett művek között van olyan is, amely kártérítési jogot is tartalmaz. Mivel a szerződéses felelősség a szerződésen kívülitől nem választható el, így az Európai Bizottság szerződésjogi egységesítő tevékenységének eredményeként először 2007-ben, majd végleges formában 2009-ben megjelent „Közös Referencia Keretben” (Draft Common Frames of Reference – sellier. european law publishers, 2009.) is felbukkan a deliktuális felelősség.

A „Közös Referencia Keret” mellett az un. Acquis csoport (European Research Group on Existing EC Private Law) által összeállított gyűjtemény (Contract II. – Principles of the Existing EC Contract Law - sellier. european law publishers, 2009.) is tartalmaz felelősségtani elemeket. Ez utóbbi európai alkotócsoporthoz magyar tagja Vékás professzor úr, a polgári jogi kodifikációnk szakmai vezetője, így az *acquis* irányelvek hatása nyilvánvalóan érződik az új Ptk. általa és munkaközössége által „Szakértői javaslat”-ba foglalt munkában is. (Megjegyzés: e téren nem láttam jelentős különbséget a szakértői vélemény és az új Ptk. kihirdetett szövege között, kivéve az állam – a közhatalom – kártérítési felelősségének bizonyos vonatkozását).

Miben is áll a szerző viszonylagos bátorsága? Szerintem abban, hogy ennyi összegző és/vagy iránymutató mű után – és itt még a német-francia és egyéb európai irodalmat nem is említettem – a további összefoglalás nehéz feladat.

Ha valamely mű összegzés (a rendszerek egybevetése), akkor annak végeredménye hibátlanul rendszerezett, áttekinthető és következtetéseiben aggálymentes kell, hogy legyen.

Jelen disszertációban számos az összevető elemzés, ám gyakran hiányzik a szerzői végkövetkeztetés.

Azt feltétlenül el kell ismerni, hogy az elemzett munka nagy kitekintésű, jelentős és problémás jogterületet fog át, ezáltal is ad a további tudományos kutatás számára fogódzót, valamint igen jelentős a nemzetközi, főként külföldi nemzeti jogi kitekintése.

Az időszerűséget illetően ma nagyot hibázni nem lehet, hiszen az új Ptk. léte (esetleg újragondolása) minden polgári jogi területet illetően alkalmas jelenkori

---

² Bíró Györgytől

összegzésre, esetleg még nem elkészített kritikai észrevételek megtételére. E téren Szalma József munkája annyiban naprakész, hogy a 2008. márciusában megjelent Szakértői Javaslathoz beépítését, elemzését még megtette, de értelemszerűen további időbeli feldolgozás nem történt, hiszen az értekezés 2008 közepére elkészült, így a kihirdetett törvényre reagálni ez a munka már nem tudott.

2. Tartalmi tagolás és arányosság, valamint a címeknek megfelelés. A tartalomjegyzéket áttekintve megállapítható, hogy az értekezés négy (fő) részből áll, amelynek terjedelme eltérő (pl. a polgári jogi felelősség elhatárolása egyéb jogi felelősségi rendszerektől c. második rész összesen 15 oldal a bő 400 oldalas műben).

A részek címei önisméltésekre engednek következtetni, majd a részletes tanulmányozás során az a gondolat is felmerülhet az olvasóban – és itt nem csak az ellenzéki szerepben lévő opponensre gondolok, hanem bármely olyan szakmai érdeklődőre, aki az egész mű részletes megismerésére adja a fejét, – hogy a tartalom a fejezeti címeknek nem mindenütt felel meg.

A négy fő rész címe az alábbi:

- I. A polgári jogi felelősség fogalom-meghatározása és fejlődésmenete
- II. A polgári jogi felelősség elhatárolása az egyéb jogi felelősségi rendszerektől
- III. Felelősségi jogi fogalom-meghatározások és felelősségi jogi alapelvek
- IV. Felelősségi feltételek

A négy fő rész két fő egységbe rendeződik.

Az első a kártérítési jog általános részét tartalmazza, a második pedig a kártérítési jog – a szerző szóhasználatával – „különleges” részét, azaz a kár megtérítési módjára és mértékére vonatkozó szabályokat. Az általános részben külön hangsúlyt nyernek a károkozás és a kártérítés alapfogalmai, a polgári jogi felelősség fogalom-meghatározása, tendenciális fejlődésmenete, a polgári jogi felelősség más jogi felelősségi rendszerektől való elhatárolása, valamint a felelősségi jog alapelvei és a felelősségi feltételek. Az általános részben a szerző továbbá elemzi a károkozás és a kárfelelősség különleges eseteit, alakzatait (orvosi felelősség, épületkárok, termékfelelősség, állattartói felelősség, jótállás a műszaki termékekért, sportolók és sportszervezetek felelőssége, atomkárok, sajtósérelmek, biztosítás, azaz felelősségátruházás biztosítási szerződés alapján), mely rendszerezés azonos rendező elv hiányában vitára ad alapot.

A második rész a vagyoni, majd a nem vagyoni kár térítésének formáival és mértékével foglalkozik, beleértve a felelősségkimentő, felelősség-csökkentő és felelősségmegosztó okokat (tényeket), végül az okozatossági összefüggéseket tárgyalja.

A tanulmány a magyar tételes jog normáinak elemzése, továbbá e normák és intézmények hazai (magyar) jogirodalmi és jogalkalmazási (*jogdogmatikai*) elemzésének módszere mellett, a jogösszehasonlító módszert követi. Ez a szerzői szándék szerint elengedhetetlenül szükséges, mert a magyar Ptk rekodifikációja során messzemenően figyelembe kellett venni a külföldi európai nemzeti és európai közösségi magánjog hasonló intézményeinek megoldásait, a kialakított értelmezésüket, nem utolsósorban pedig jogalkalmazásukat is. A szerző meglátása (is), hogy a jogösszehasonlító módszer alkalmazása kiemelt fontosságú, hiszen a polgári jog hagyományosan határon átívelő, szomszédos országok joganyagára is kitékintő,

azt figyelembe vevő (jogösszehasonlítási) eltérések mellett is kifejezetten harmonizációt igényel. Ugyanakkor a szerző elsősorban a magyar civilisztika felelősségi doktrínáját, fejlődésmenetének fontos állomásait és európai értékű eredményeinek, kiemelését célozza meg.

A részeken belüli tagolást és alcímeket részletesen ehelyütt nem kívánom ismertetni, az a tartalomjegyzékből – kis odafigyeléssel – megismerhető. Bizonyos következetlenség a szerkezetet illetően fennáll. Példaként említem, hogy a felelősségi feltételek c. alatt a mi terminológiánk szerinti (általános) felelősségi alakzati elemeket (kár, jogellenesség és vétkesség(?) és - okozatosság, ebben a sorrendben a IV. részben tárgyalja a szerző. Ugyanakkor az ún. speciális felelősségi alakzatokról a mű már az I. rész 9. pontjában szólt, holott álláspontom szerint az egyes alakzatok általánostól való eltérősége (specialitása) éppen a IV. részben tárgyalt négy felelősségi elembe rejlik.

A vétkesség-felróhatóság fogalom többször is elemzésre kerül, és mint később is megemlítem, nem adott számomra végső, megnyugtató konklúziót, hogy most melyik irány is a helyes, ill. mikor mit kell érteni témakörben központi helyet elfoglaló vétkesség-felróhatóság fogalmak alatt?

Az érdemtelenül rövid második (II.) rész címe pedig nem kifejezetten elhatárolás más jogterületi felelősségi „rendszerektől” pl. a közigazgatási (szerintem helyesen: közhatalmi) felelősség helyett a károkozásért való közhatalmi polgári jogi felelősséget elemzi a szerző. Nem derült ki számomra, hogy miért is más a közigazgatási felelősség, mint a közhatalmi jogkörben okozott károkért való polgári jogi (vagyon- és nem vagyon) helytállási kötelezettség. Ehelyütt hiányoltam a jogszerűen okozott károkért való közhatalmi kártalanítási kötelezettség elemzését.

3. Feldolgozott irodalom, kutatási módszer. A disszertáció legértékesebb részeként a rendkívül széles szakirodalmi feldolgozottságot kell kiemelnem. Az irodalmi háttér lenyűgöző mind időben, mind térben. A szerző olvasottsága, irodalmi tájékozottsága kifejezetten magas színvonalú, az összehasonlító jelleg nyelvismerteti sokoldalúságára támaszkodik.

Ha valaki a közeljövőben bátorodik a felelősségtan témájához nyúlni, az egészen biztosan támaszkodhat a disszertáns hivatkozási jegyzékére. Aki pedig minden hivatkozást végig is tanulmányoz, kétségkívül a témakör szakavatott értője lesz.

A szerző a feldolgozott joganyagot az alábbiak szerint tagolja (Az 1227 lábjegyzetre alapot adó közel ezer tétel irodalommal és jogi normával):

- Forrásmunkák jegyzéke (szerzői névsor szerint magyar és külföldi együttesen, 759 különböző terjedelmű könyv- és cikk (!!!))
- Jogforrások jegyzéke, benne
  - magyar, osztrák, német, svájci, francia, holland, szerb jogforrások, jogszabálygyűjtemények és kommentárok, és
  - Európai Unió és egyéb nemzetközi jogforrások (ajánlások).

Itt annyi lehet a kritikai megjegyzés, hogy az utóbbi öt év európai uniós kötelmi jogi kutatási eredményei már nem lelhetőek fel a források között, holott ezen munkáknak is van felelősségtani vonzata, 2004-2008 között is.

A főleg német, de jelentős mértékben jelenlévő francia nyelvű irodalom feldolgozása, hivatkozása, egybevetése a szerző nagy érdeme. A végső konklúzió (mi a

helyes, mit kellene európai vagy az új magyar Ptk-ban hasznosítani) álláspontom szerint gyakorta hiányzik.

Az is megállapítható, hogy főleg nemzeti jogi kódexek és nem Európai Unió ajánlások adják a szerző összehasonlítási bázisát. Ugyanakkor tudomásul kell venni, hogy a holland Ptk. volt a közelmúltban az utolsó olyan nemzeti kódex, amely a polgári jog XXI. századi kodifikációjának önmagában mintát ad. Jelenleg már nem ábránd egy közös, Európai Unió magánjogi szabályozás, akkor is, ha az ajánlás jellegűnek indul, és akkor is, ha az 30-50 éves távlatban gondolkodva rendeleti szabályozássá fejlődhet, különösen a szerződési és a kártérítési jogban.

4. Vitatott vagy vitatható szerzői álláspontok, hiányérzetek. Az opponensi vélemények leginkább fellelhető típushibája, hogy a bíráló kifejti, ő mi mást, és hogyan írt volna meg.

Igyekeztem ezt a veszélyes ösvényt elkerülni, de nem sikerült teljességgel, mint az alábbi gondolataimból kiviláglik.

- A szakmai véleményem szerinti eltéréseket kötelességem megemlíteni, mely elsősorban a terminológiai problémákra vonatkozik. Arra a következtetésre jutottam, hogy a szerző a vétkesség és felróhatóság fogalmakat nem következetesen használja. (Ehelyütt megemlítem, hogy az Európai Unión belüli harmonizációnak is az a – legnagyobb – problémája, hogy az egyes fogalmak gyakorta nem azonos tartalmat fednek le a nemzeti nyelvben, így a jogi szabályozásban.)

A disszertáns a hivatkozott nemzeti és helyenként EU (harmonizációs) fogalmakat kíván a magyar jogtudományban úgy átértelmezni, hogy az valójában újabb értelmzési gondokat vet fel.

A leginkább szembetűnő nehézség a vétkesség és a felróhatóság egyértelmű fogalom meghatározása és az új Ptk-beli kodifikációs szerepe.

Egészen röviden: ismereteim szerint a kijegecesedett magyar magánjogelmélet a vétkesség alatt az adott természetes személy vétőkéességét és a neki való felróhatóságot, és annak is négy, viszonylag jól elkülöníthető szintjét ismeri: enyhe és súlyos gondatlanság, valamint az eshetőleges és egyenes szándék, amely szintekhez egyes esetekben eltérő jogkövetkezmenyt fűz (Pl. az ajándékozó az enyhe gondatlan károkozásért nem felel, vagy pl. a fuvarozó kártérítési kötelezettségének mértéke akkor teljes körű, ha a kárt szándékosan okozta).

Ezzel szemben az általános felelősségi alakzat a felróhatósági elven nyugszik, és ez a fogalom az adott helyzetben általában elvárhatóság zsinórmértékét alkalmazza, ami ugyan a vétkességhez képest objektívizálás, de nem objektív. Azaz a felelősségi szint általánosít, de nem tárgyasít, így kimentésnek felróhatóság hiányában helye van, míg a tárgyi felelősségnél nincs. /A tárgyi, helytállási kötelezettség (pl. szavatosság, kamat) további kivételt fog képezni./

A most kifejtettekkel szemben a szerző a következő fogalmakat használja (itt a szerző által a sajátjaként használt meghatározásokat tüntettem fel):

- „Az első jogcím szerint a károkozó azért vonható felelősségre, mert a kár neki valamilyen oknál fogva felróható, leginkább azért, mert a kárt tudatosan (!), vétkesen (??) okozta” (17. old.);

- „... az általános felelősségi rendszerben a vétkesség, felróhatóság mércéje az általában adott helyzetben mért elvárhatóságban nyilvánul meg” a fenti két gondolat a vétkességet az általunk ismert felróhatósággal beazonosítja (225. old.);
- „vélelmezett vétkesség – bizonyított vétkesség” (226. old.); kérdését nem értem.
- „... vajon a károkozó felelősségébe beírható-e az összes következmény-kár, ... vagy csak azok, ... amelyek a károkozó részéről előreláthatóak, azaz előirányzottak (??) voltak (vétkességen alapuló felelősség).”
- Itt az én fogalmaim szerint az „előreláthatóság” a súlyos gondatlansággal és az eshetőleges szándékkal azonosítható, esetleg ideérthető a kellő körültekintés hiányában az enyhe gondatlanság is, de ezek semmiképpen nem ekvivalensek. Az előre láthatóság nem lehet azonos az „előirányzott” azaz egyenes szándékú károkozással. (Gyanítom, az 'azaz' szófordulat helytelen használata okoz gondot, ilyen ugyanis a dolgozatban máshol is logikai törést jelent).
- „...Már a gondatlanságért is teljes térítést kellene érvényesíteni” (420. old.). Miért, a hatályos, a leendő és az ismert külföldi jogokban nem ez a főszabály? Vagy az a szerző álláspontja, hogy minden tényállás esetén ez a szemlélet érvényesítendő, és nincs indokolt kivétel? (pl. szálloda vagy fuvarozó felelőssége esetében);
- „...E sorok szerzője nem tartja indokoltnak a vétkesség teljes objektivizálását (???) és az alanyi felelősségnek szinte a tárgyi felelősséggel való kiegyenlítését”. Meggyőződésem, hogy vétkesség–felróhatóság–tárgyi (kimentést nem tűrő) felelősség a magyar jogban nem kétséges hármasságát a szerző nem konzekvensen alkalmazza (421. old.);
- „...Az objektív előreláthatóság azonban határa kell, hogy legyen az alanyi felelősségnél a felelősség mértékének (?), ott tehát, ahova a szándék (??) már objektíve nem terjedhet ki. Közben a szándék lehet, hogy csak bizonyos károokra irányult...” (422. old.).
- Nem értem. Vagy ha mégis, akkor ellentmond annak a korábbi szerzői gondolatnak, hogy „már a gondatlanságért is teljes térítést kellene érvényesíteni” – 420. old.). A vétkesség–felróhatóság–objektív helytállás hármas tagolása a szerzőnél álláspontom szerint egyrészt nem különül el egymástól, másrészt a főszabály–kivétel, vagyis, hogy a felróhatóság a főszabály, a kimentés hiánya (objektív), ill. a vétkességi szinttől függő kimentési lehetőség és/vagy helytállási mérték pedig kivételként jelentkezik.
- Lehet persze más rendszert is alkotni, de azt konzekvensen fel kell építeni. Ilyen rendszert a disszertációban nem leltem föl.

A hiányérzetem egyes szerintem szabályozást sürgető kérdések mellőzésében jelentkezik. Az elhatárolásnak nevezett II. részben az állami felelősségről ugyan szól a szerző, de nem szól arról a közhatalmi (állami vagy önkormányzati) polgári jogi felelősségről, amelyek a formálisan jogszerű, jogszabályba foglalt károkozás révén okoz a közhatalom a vele szerződéses viszonyban nem álló jogalanynak.

Erről Kecskés László jó két évtizede publikál, miszerint a jogalkotással okozott kár is megtérítendő akkor is, ha az jogszerű, azaz ha az Alkotmánybíróság sem állapította meg a jogellenességet a jogalkotási folyamatban.

Húsz éves demokráciánk alatt sem tudatosult – még a szakmai közvéleményben sem –, hogy nemcsak a teljes tulajdonelvonás körében (kisajátítás), hanem a bármilyen szintű, közérdekből tulajdoni részjogosultságban beálló érdeksérelem „jogszerű” károkozás is a kár megtérítésére, azaz kártalanításra ad alapot, a felelősségi jog ehelyütt elemzett rendszeréből is hiányzik. A jogellenes közhatalmi károkozás a Szakértői Javaslat szerint kiterjed a jogellenes jogalkalmazással okozott károkra is, de továbbra sincs szó a jogszerű jogalkotással okozott károk megtérítéséről [v.ö. SZJ 5:550 (1) bek].

A kihirdetett, ám nem hatályos 2009. évi CXX. tv. (új Ptk.) pedig a jogalkotással okozott károk megtérítésének kérdéséről egyáltalán nem szól.

Egy egyszerű példával szeretném megvilágítani, hogy a nem alkotmánysértő jogalkotás is kompenzálendő károkat okozhat az egyénnek, miközben a károkozás közérdekből történik: ha pl. egy villanegyedben egy csendes zsákutcát megnyitnak a közérdekű átmenő fordalom számára, és ezáltal a zaj mértéke nő, a parkolókocsibeállítás megnehezül, és mindezek miatt számottevő forgalmi értékcsökkenés áll be az ingatlanban, és erre a RRT (részletes rendezési terv) hiányában az utcabeli tulajdonosok nem számíthattak, helyzetük kártalanítást igényel, a kisajátításhoz hasonló módon.

A szerző e kérdésben ismerteti a vonatkozó 1984. évi Európa Tanácsi ajánlást (245. old.), és az általam is elfogadott Kecskés álláspontot, miszerint nincs jelentősége annak, hogy utóbb alkotmányellenesnek minősül-e az állami (önkormányzati) jogi norma. A jogalkotó jogalkotással okozott kárért való helytállása jogellenesség hiányában is fennáll (amennyiben speciális), ha van kár és van okozati összefüggés a norma és a kár között. (Ehelyütt értelemszerűen a felróhatóság szóba sem kerül.)

A szerző e kérdésben sem foglal állást *de lege ferenda* (vagy már *lata?*) (v.ö. 245. old.).

A szerző sem a speciális felelősségi alakzatok kissé eklektikus számbavétele körében (I/9, 221-234. old.), sem a II. (elhatárolási) részben 235-247. old.) nem szól a munkajogi felelősség kérdéséről, holott a morális, a büntetőjogi és a közigazgatási felelősségről, pontosabban azok polgári jogi vonatkozásairól) történik elemzés.

Nem világos számomra, amit a szerző gondol a bizonyítási teher kérdéséről akkor, amikor is a szerződéses felelősségnél „vélelmezett vétkességről” szól, míg a deliktuális felelősség esetében „bizonyított vétkességről” beszél, mely szerint ez utóbbinál fennáll az „ártatlanság vélelme”.

Ismereteim szerint a magyar jogrend minden károkozást felróhatónak tekint (vélelmszerűen) és a deliktuális felelősségnél is a károkozó a felróhatósága hiányának bizonyításával mentesülhet kártérítési kötelezettsége alól (226. old.), tehát egyáltalán nincs ártatlanság vélelme. (Az objektív, azaz valóban tárgyi felelősség esetében a felróhatóság közömbös, ott mentesülni csak az okozatosság hiányának bizonyításával lehet).

5. Összegző-leíró jelleg, valamint iránymutatást igénylő kétségek felvetése. A disszertáció hatalmas forrásanyaggal dolgozik, a forrásokat kisebb-nagyobb aránytalansággal, de a témához igazodóan fontosságuknak megfelelően kezeli.

Álláspontom szerint a számtalan párhuzamba állítást lényegesen kevesebb szerzői összegzés követi, így a munka elsősorban leíró, de emellett lényeges kérdéseket iránymutatást igénylő kétségeket felvető, és végső soron kisebb részben iránymutató jellegű.

Nincs kétségem afelől, hogy a másodlagos hivatkozások száma elenyésző, azzal együtt, hogy ekkora irodalom áttekintésére egy fél élet is kevés. Szalma József ennek az áttekintésnek a birtokában van, más kérdés, hogy összegző javaslatai részben vitathatók, de mindenképp vitára alkalmasak.

6. Végső konklúzió. A szerző a disszertációja végén magyar és német nyelvű összefoglalást ad, a magyar változatban „összefoglaló helyett” címmel.

1. Ha a főszabályt illetően továbbra is az egyénre szabott vétkességet tekinti a szerző a szubjektív felelősség fő szabályának, nem tudom elfogadni, és azt sem nemzetközi, sem a magyar tudomány a XXI. században nem támasztja alá (420. old.). Ugyanezen gondolatban a szerző a teljes kártérítés felróhatóságon alapuló elvét is kifejti. Ezen ellentmondást a védelem során fel kell oldania.

2. A kártérítési logikától a pönálé idegen, azt ki kell irtani egy magánjogi rendszertől (Az azonban már kérdés, hogy jelenleg a bírói szignalizációs kötelezettség vagy hiányzik, vagy legalábbis hézagos és a bíróságok tényyszerűen nem jeleznek az ügyészségeknek ebben a témakörben (420. old.) az egyéb jogági jogkövetkezményekre felhívva a figyelmet. E tekintetben a szerző levont következtetése helytálló.

3. Érdekes, további megfontolásra alkalmas kérdéseket vet fel a szerző az egyetemlegességet illetően. Álláspontom szerint az együttes elkövetés (mulasztás) mindig egyetemleges károkozó helytállási kötelezettséget alapoz meg, míg ezt a szerző vitatja. Az egyetemlegesség főszabálya álláspontom szerint közös károkozás esetében a károsult védelme végett helytálló a jövőben is.

4. Amit a szerző munkája egyik legértékesebb részének tekintek, az az egymásra épülő károkozás elemzése, és ehelyütt valóban helye van az együttes (tehát mindenkit az okozatossága és/vagy felróhatósága arányában való) károkozó marasztalásának, azaz senki nem felel a rá mért felróhatóságon túl az időben/szándékban/helyi eltérésben megnyilvánuló kumulációs kártérítésért a károsult irányában.

5. „E sorok szerzője nem tartja indokoltnak a vétkesség teljes objektivizálását” (?) Ez a szerzői vélemény vagy elutasítandó, vagy a helytelen terminológiai használat okából „megfejtést” igényel. (421. old.) Egyrészt: már korábban kifejtettem, hogy a vétkesség a felróhatósághoz képest nem lehet főszabály. Másrészt a „teljes objektivitás” alatt a magyar jog (már pedig a szerző ezt tekinti elemzendő joganyagnak) a tárgyi, vagyis kimentést nem tűrő felelősséget érti).

6. „...A vétkesség ... mértékmeghatározó tényező is lehet” (422. old.). A gondolat mindazon esetekben, ahol kivételképpen a négyfokozatú felelősség szóba jön, lehet megalapozott (ingyenes és tömeges ügyletek).

7. A bizonyítási teher kérdésében álláspontom szerint a szerző azon következtetése, miszerint a szerződésen kívüli (deliktualis) és szerződéses károkozás területén a bizonyítási teher eltérő, sőt, ellentétes, minden bizonnyal hibás. A szerződési felelősségnél értékelhető, elemezhető a felelősségkizáró klauzulák érvénye. A szomszédjogok kivételével a szerződésen kívüli károkozás alanyai (károkozó, károsult) nincsenek is abban a helyzetben, hogy konszenzussal bármilyen jövőbeni károkozást illetően a következményekről megállapodjanak, hiszen nincsenek is kapcsolatban.
